

ХРИСТО БОТЕВ ЗА КНИГИТЕ, ЕЗИКА, ПРЕВОДА И ПРЕВОДАЧИТЕ

Анна Ангелова

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Резюме. Представена е оригиналната позиция на Христо Ботев за книгите, езика, преводите и преводачите. Реконструирана е картината на преводаческата дейност в България през погледа на един от забележителните български дейци на националното ни Възраждане. Анализирана е българската преводаческа традиция от първата половина на 70-те години на XIX в. въз основа на критичните бележки и рецензии, публикувани от Хр. Ботев.

Keywords: Botev, books, translation, translators, Bulgarian language

В пъстрата мозайка на българската възрожденска книжнина след „Неделника“ на Софроний и поредица от минеи, часослови и псалтири се появяват буквари, граматики, землеописания и математики. Д-р Петър Берон публикува своя Рибен буквар – „слънцето на българското школо“, който проправя пътя на новобългарското образование и „сам за себе си образува епоха“, както сполучливо отбелязва А. Теодоров-Балан. След прочутия буквар ще видят бял свят първият български вестник, първото списание, първите речници, граматики и разговорници по чужди езици. Наред с плахите и нескопосани опити на родните стихоплетци на полето на българската книга работят признати ерудити, като Г. Пърличев и В. Друмев. С оригиналните си творби Г. С. Раковски, Л. Каравелов, П. Р. Славейков и Иван Вазов полагат основите на новата българска литература. Появяват се множество преводи или побългарени варианти на антични поети и модерни европейски автори като Александър Дюма, Евгени Сю, Виктор Юго, Даниел Дефо, Силвио Пелико, Жорж Санд и др. Българският книжовник – монах, учител, печатар, книжар, вестникар, стихоплетец и преводач, поет и учен, „образ невъзможен“ – бунтовник и водач, превръща в своя житейска съдба оцеляването, развитието и разпространяването на българската книга. Сред тази пъстра плеяда от неморни радетели и творци в полето на българската книжовност единствен гениалният поет Христо Ботев надскача границите на родното културно пространство.

Развитието на българската книжнина и въобще на цялостния културен живот в ареала на българската територия за поета, журналиста, критика и преводача Христо Ботев не е периферна, а изключително злободневна тема. Културната проблематика и книгата, която стои в нейния център, той коментира – ярко, неповторимо, безкомпромисно. Създател на гениална поезия и блестяща журналистика, Ботев се нагърбва с непосилната задача на критик на българската книга, воден единствено от своите високи художествени критерии, които се стреми да внуши на читателите.

На страниците на вестник „Будилник“ (1873) се появява рубриката „Книжечност“, която с променено заглавие „Книжевни известия“ остава като постоянна рубрика и на страниците на в. „Знаме“ (1874–1875). В нея Ботев прави преглед на цялостния културен живот чрез различни по своя характер материали: отзиви за новоизлезли български книги (авторски и преводи), вестници и списания, обяви за предстоящи издания, театрални постановки. В рубриката намират място и съобщения за създаването на училища, отварянето на печатници, дипломирането на български студенти в чужбина, както и за дейността на читалищни и училищни настоятелства, библиотеки и други културни прояви от най-различен характер.

Към своите читатели Ботев е безкрайно честен и рецензира само текстове, с които е имал възможност да се запознае. Упоменаването на дадено заглавие не дава право на автора и да го коментира. Често срещани в рубриката са фразите: „не можем да кажем своето мнение, защото още не сме прочели сичкия материал“; „ние не сме видели тая книжка и не можеме нищо да кажем за нея“; „когато излезе тая книжка под печат, ний ще да поговорим за нейното съдържание и ще видим до каква степен тя отговаря на целта“. По повод на току-що публикувана книга със стихове отбелязва – „Ние твърде малко стихотворения сме чели от г. Иванова и за това не можеме още да съдим за таланта на тоя певец“. Когато някъде си позволи коментар, след като обяви предварително, че не е видял материала, Ботев „изказва предположения“, без да си позволи да даде окончателна оценка.

Поради твърде широкия диапазон и многостранен характер на Ботевата рубрика настоящата статия ще се ограничи само до преглед и анализ на отзивите и оценките, които Ботев прави на новоизлезлите български книги – оригинални и преводни, както и на отношението му към заявените от авторите намерения чрез обявите за предстоящи публикации. Поставайки книгата и книгоиздаването в центъра на рубриката, е любопитно да се проследи кои автори и кои заглавия привличат вниманието му. С особена острота Ботев разглежда широк кръг от проблеми, визиращи съдържанието на книжовната продукция, езика на предлаганите текстове (особено преводните), стилистиката и художествените внушения на литературните творби, качествата на научната литература, новооткритите издателства и книжарници и дори цената на книгите.

Обемът на рубриката варира от няколко реда, написани почти стенографски и поднесени на читателя като комюнике, до обширен преглед на коментираните факти и събития, който се разпростира на страниците на два поредни броя. Освен към широката читателска аудитория Ботев се обръща директно и към онази специфична категория от творци, която създава книгите и естествено попада във фокуса на вниманието му – „Чуйте, български романисти, стихотворци, драматурзи и черни-книга преводачи“ (Будилник, бр. 1, 1873). А над всичко Ботев поставя качеството на книгата. Качеството, което го кара горчиво да възкликне – „Толкова книгопродавници има у нас и толкова книги са напечатали до сега, а добрите и полезните съчинения се четат у нас на пръсте! Браво книжаре! Браво спекуланти!“ (Знаме, бр. 2, 1874). Качеството на текста на преводите (художествени или научни) за Христо Ботев е неразривно свързано с подбора, осъществяван от автора или издателя-книжар. Ето защо качеството като функция на подбора е невъзможно, докато се „издават само оние преводи и съчинения, които им се дават или даром, или на малка цена“, или пък са дело на „някое заслужено, но може би, и глупаво перо“. Решението на проблема е очевидно – „ние рекомандуваме по-добър вкус и по-сполучлив избор“ (Знаме, бр. 5, 1875).

Що се отнася до ролята на критиката и необходимите качества на критика, Ботев няма никакви съмнения или колебания. Неговото верую е „голата истина“. От критика, пише той, „се изисква само една гола истина, а казана ли е тая истина хладнокръвно или нехладнокръвно, пристрастно или безпристрастно, това зависи от темперамента на критикът. Не секи може да бъде хладнокръвен към злото, което разпространяват в нашата литература, от една страна невинната глупост, а от друга глупавото убеждение, че тая глупост като е невинна, не треба да се закача“ (Знаме, бр. 5, 1874).

Рубриката „Книжевни известия“ присъства на страниците на в. „Знаме“ от първия брой на вестника, който излиза на 8 декември 1874 г., до последния, отпечатан на 3 август 1875 г. В духа на възрожденската практика на страниците на Ботевите вестници намират място поредица от „обявления“ и „известия“, които имат за цел набирането на спомоществатели и предварителни абонати или огласяват намеренията на авторите. Заявените, но неосъществени авторски намерения, освен като демонстрация на авторските желания и приоритети, са надлежно свидетелство и за предпочитанията на читателите. Коментарите и рецензиите, излезли изпод безкомпромисното перо на поета, могат да се обединят в няколко основни групи: преглед на известията, манифестиращи авторските намерения; обявите за набиране на подписници и спомоществатели; оценки за новоизлезлите преводи и техните преводачи; преглед на новоизлезлите книги (учебна, научна и канонична/религиозна книжнина); индиректни оценки за автори и книги.

Първото издание на рубриката на страниците на в. „Будилник“ започва с коментар на обявеното от Васил Стоянов намерение да издаде „ненаписаното си“ статистическо съчинение, носещо гръмкото заглавие „За подлещите на XIX век“, което той определя като оригинално, изключително важно съчинение с философско-политически характер. Скептичен спрямо намеренията на автора, Ботев е категоричен – „Това съчинение е обогатено с много нови и интересни изследвания, които г. Стоянов има намерение да сънува някоя нощ“.

Обявата на г-н Нейчов, с която оповестява намеренията си да издаде преведената от него „История на Каталина и Югурта“ от Салустий, провокира Христо Ботев, защото според него тя показва „колко му струва кожата, де се е учил и какъв ще му бъде преводът“. Той категорично не одобрява избраното от Нейчов произведение, който се е „учил в Европа само с романи и е напълнил главата си с такива Пол де Коковски идеали, от които, като дойде в скитска България, не може да реализува ни един от тях, защото в нашата дива земя няма такъв баща, такава община, която да даде някому 20 хил. гроша, за да отиде да доведе любовницата си от Париж из някое <café chantant>“ и категорично отсича „такива романи са вредни, такива идеали са непостижими...“ (Будилник, бр. 1, 1873). В същия брой има кратък, изпълнен със сарказъм отзив за печатница на „букурешките мандарени“, в която се е „турила под печат книгата: <Верую> на пиениците и <10-тях заповеди> на кръчмаря“. Езикът на превода не се разглежда, но тематиката на книгата е подложена на унищожителна критика – „Тая книга ще се изпечата с черно неготинско вино, което пият повечето владци. Ний препоръчваме тая книга на еснафът на св. Архангела; защото виното е родило велики човеци, а ти, български народе, за да станеш велик, трябва най-напред да бъдеш горчив пиеница“.

В рубриката се открива и съжалението на Хр. Ботев за едно неосъществено негово намерение. Става въпрос за желанието му да издаде съчинението на генерал Липранди „Восточний вопрос и Болгария“ (1868). Наред с ясно доловимите разочарование и горчивина Ботев, като оценява важността на съчинението и политическия момент, все пак намира решение – „През миналата година през февруария ние бяхме обавили, че ще да издадем на български език съчинението на руския генерал Липранди..., но ние не можахме да съберем потребното число пренумеранти, щото да покрием барем разноските на печатът, затова и не издадохме това полезно съчинение“ и продължава „но сега когато восточният въпрос навлиза в нова фаза и когато нуждата от подобни съчинения захвана да се усеща още повече, ние – за да не изгуби и трудът ни, – са решихме да следваме обнародването на това съчинение в подлисникът на вестникът си (от идущият брой) и после да го отпечатаме на особена книга“. И веднага след това заявява: „Ние мислиме, че с това спомоществателите ще бъдат удовлетворени“ (Знаме, бр. 9, 1875).

Явно Ботев следи с интерес новите руски заглавия и полага усилия да превежда възможно най-бързо на български актуалните съчинения. В бр. 15 на „Знаме“ от 9 май 1875 г. той отбелязва появата в руската литература на „две знаменити и важни за нас съчинения“, а именно „Турците и техните жени, султанът и неговият харем“ от майор Осман-бей и книгата, издадена от неговата майка Мелек ханъм, „Тридесет години в турските хареми“. На пръв поглед изборът на подобно заглавие изглежда странен и поради това за читателите, които не биха обърнали внимание на подобни заглавия, Ботев пояснява, че става въпрос за книга, написана от жената на Великия везир Мехмед-паша, която е играла важна роля в турския дипломатически и политически живот, и защото „тия две книги разкриват сичката гнилоост на турския социален живот и твърде пластически показват де лежи коренът на злото, което пречатства на Турция да се възроди да живее...“. Освен това „тия съчинения са написани с един лек, жив и пикантен език и имат пълно право на гражданственост и в нашата бъдна литература“. Но въпреки възторга си Ботев е предпазлив при осъществяването на заявените намерения и подхожда прагматично – „По-напред ние ще да издадем съчинението на Осман-бей и ако то са приеме от нашата читающа публика до толкова благосклонно, щото да си посрешне барем разноските, то ще да издадеме и съчинението на майка му“ (Знаме, бр. 15, 1875).

Често оценките на Ботев за качества на отделни заглавия и автори са индиректни и се появяват при разглеждането на друг, свършено различен случай. Така например по повод на статия на г-н Стайков, публикувана във в. „Напредък“, в която той критикува качества и избора на „Периодическо списание“, Ботев си позволява да му даде „следующия съвет“ – „Заемете Граматиката на Груева, Логиката на Берона, Словесността на Войникова и Христоитията на Райна Поповича (тия произведения са гениални за вас) и научете са по-напред да четете, да пишете и да мислите...“ (Знаме, бр. 2, 1874).

По повод на излизането на книгата на Ф. Минье „Животът на Франклина“, Ботев препоръчва на печатарското дружество „Промишление“, което издава книгата – „Хиляди пъти е по-добре и по-полезно да издава подобни съчинения, нежели да си харчи парите за различни „Телемахи“ и „Османски истории“ (Знаме, бр.5, 1875).

В рецензията си в брой 15 от 9 май 1875 г. Ботев коментира излизането на български език на съчинението на Джон Дрепер – „Съкратена история на умственото развитие на Европа“, което Атанас Илиев превежда от съкратеното руско издание на Дмитрий Писарев (1840–1868). Оценявайки достойнствата на книгата, Ботев не пропуска случая отново да напомни на читателите, че „наместо да четат различни <Геновеви>, <Телемахи> и <Потайности>, тие би принесли голяма полза на себе си, ако се занимаваха с

подобен род книжки“. Преводът на Ат. Илиев получава пълното му одобрение – „ние рекомандуваме“, а самото съчинение е оценено като „поучително и необходимо“ (Знаме, бр. 15, 1875).

Появата на различни по своя характер нови заглавия преводна литература и езика на преводите Ботев наблюдава с особен интерес. По повод излизането на български на прочутия роман на Жорж Санд Ботев гневно изригва унищожителна критиката към преводача – „Г-н Балабанов е превел от французски език романът „Дяволското блато“. Преводът е глупав, смешен и варварски; за това г. Балабанов добре ще стори да не умножава гюбрето в нашата и така вече препълнена с глупости литература“ (Знаме, бр. 3, 1874).

Творбата на Силвио Пелико „Темниците ми“, преведена от френски от Драган Цанков, е оценена положително – „Книгата е полезна и поучителна“ пише Ботев, „но едно което се нам не харесва, е именно това което в нея са похвалва и от г. Цанкова и от Сен-Марк-Жирардена. Това нещо е оная религиозна философия, която ви учи „как скептикът захванал да вярва, как политическият затворник са предал на волята божия и как става търпелив, безпристрастен и даже милостив към неприятелите си“. И сичко това направила темницата!“ Въпреки скептичното отношение към философията на творбата Ботев препоръчва книгата – „Както и да е ние рекомандуваме тая книга на своите читатели“ (Знаме, бр. 5, 1875).

Висока оценка получават две книги, преведени от Сава Бобчев. Преводът му от френски език на книгата „Животът на Франклина“ от Ф. Минь е оценен като „полезна книга“ (Знаме бр.5, 1875), както и преводът му на „Ловци на растенията“ от Майн Рид, за който се съобщава на станиците на 16 февруари (Знаме, бр. 9, 1875). Издателството също получава одобрението на поета – „Ние не можем да не похвалим дружеството за тези два превода“ (Знаме бр.5, 1875), а на вниманието на издателя П. Карапетров посочва факта, че „при сичкото гладко писание на младия писач“ в обявлението за книгата „ние срещаме няколко фрази, които нямат никак място и даже са доволно смешни“. Ботев обръща специално внимание върху цената на книгата – „Книгата е полезна и евтина (предплатена 8 гр. а непредплатена 12 гр.), за това вярваме, че ще да привлече вниманието на бълг.читающа публика“ (Знаме, бр.9, 1875).

„За парите“ – съвместен превод от руски език на Ст. Стамболов и Ф. Симидов, е оценен положително и по отношение на езика, и по отношение на съдържанието на книгата – „Тая книжка е написана с един лек и удобопопнятен език и по съдържанието си заслужава да се прочете от народът. Види се, че преводачите са знаели какво да изберат за превод и как да постъпят с предметът си. Цената и е 1 грош турски лири“ (бр. 11).

В следващото издание на рубриката Ботев обръща внимание на читателите върху два нови романа, които се предлагат от издателя г-н Никола Тодоров, „който от няколко години насам се е заел да издава на български език

романи и повести“. Това са „Тайните на инквизицията“ от В. Фереал, преведена на български от Н. Михайловски, и романът „Цариградските потайности“, превод от П. Р. Славейков. По отношение на романа на Фереал Ботев е категоричен – „Тайните на инквизицията са произведение слабо и недостойно да се превожда“, а преводът на „Цариградските потайности“ е само споменат, без да изказва мнение относно качествата на самото произведение или работата на преводача. Но оценката за тези две творби, пък и въобще за подобни литературни произведения, е дадена и чрез анализа на работата на издателя. Тръгвайки от анонса на издателя, който явно е определял предложените на читателите романи като (полезни и поучителни), Ботев споделя с читателите отношението си към предлаганите творби и разсъждава върху качествата на литературните творби, които би следвало да се предлагат на българския читател. Целта на издателя сама по себе си определя като „похвална“, но поставя под съмнение полезността на предлаганите четива, защото „ако за френският народ могат да бъдат (полезни и поучителни) романите даже и на Пол-де Кока, а за нас не ще да има смисъл даже и Гетевият (Фауст)“. Ботев категорично не е съгласен с избора на издателя, тъй като според него „романите, повестите, разказите и въобще чисто литературните произведения трябва да се приравняват или по-право да кажем да отговарят на стремленията и на характерът на онзи народ, на езикът на когото се пишат и или превождат тие“. Поради това той смята, че на българите „сега засега“ са нужни такива художествени творби, „които имат съвременен и общочовешки интерес“. Именно поради това Ботев определя като полезна литературата на тези народи, „които са били или са сега в такова положение, в каквото сме и ние“ и апелира към издателите и преводачите да „превождат това, което има смисъл и за нашия народ“.

Удовлетворителна оценка и препоръка към читателите да прочетат книгата получава Атанас Илиев за превода си от руски език на „Съкратена история на умственото развитие на Европа“. Както отбелязва Христо Ботев, книгата е съкратен вариант на „Десперовата теория от знаменития руски писател-революционер Писарев“. Тя е „съчинение поучително и необходимо за всеки един човек“ и заради съдържанието си „заслужава особено внимание от страна на всеки един от нашите учители и интелигентни младежи“ (Знаме бр.15, 1875).

Положителна оценка получава и преводът на творбата на Н. Костомиров – драмата „Кремуций Корд“. Тази книга, която „описва обществения разврат в Рим по времето на тиранинът Тиберия е твърде интересна и поучителна за всеки един народ...Тя ще излезе на големина от 5 печатни листа и цената ѝ ще бъде един франк“.

С един кратък, но възторжен отзив в брой 23 от 27 юли 1875 г., Ботев посреща излизането на „една твърде забележителна книга“ – съчинението

на А. Дозон „Български народни песни“, в която „песните са преведени на френцуски с един обяснителен словар на краят“. Излизането на книгата на Дозон дава повод на Ботев да я „рекомандува“ възторжено на редакторите на сръбските вестници и да я използва като безспорен аргумент в защита на автентичността на българския характер на песните, събрани и публикувани от братя Миладинови.

Ботев отделя специално внимание на новата учебна и научна литература. Нуждата от такава литература му е добре позната, както и качествата, които тя трябва да притежава.

Трудът на руския историк Дмитрий Иловайски „За славянското произхождение на дунавските българе“, излязъл на български език през 1875 г., Ботев оценява като „добросъвестен труд“, който „окончателно разбива тюрко-финската теория на немската и на елинската историография“. Това е една от причините, поради която горещо „рекумандува тая книга на нашата читающа публика, а особено на нашите учители и историци“.

В същия брой има кратко съобщение за направения от П. И. Берковски превод от чешки език на един учебник по геометрия от Ф. Санд. Заглавието на книгата не се споменава. Сам преводач на учебници по математика, Ботев не оценява качествата на превода или достойнствата на книгата, а обръща внимание на необходимостта от подобни учебници: „Добре ще да направят нашите книжаре, ако напечатат тоя учебник, защото за геометрията у нас като речи няма никакви учебници“ (Знаме, бр.6, 1875).

В брой 12 на вестника от 28 март 1875 г. Ботев коментира даденото от Н. Начов обявление (в. Напредък, бр. 30, 1875) за предстоящото публикуване на изготвено от него „Ръководство по зоология“. Хр. Ботев подчертава, че според автора „тая книга ще се състои от 20 печатни листа на осмина и ще бъде украсена с 320 хубави фигури в текстът“, безспорно важни качества, които трябва да притежава един учебник, но си запазва правото да бъде по-конкретен в оценката си – „Когато видиме трудът на г. Начова, ние ще се да покажеме доколко той отговаря на рекомендацията...“. Тук Ботев отново ни изненадва, като разглежда авторското обявление в качеството му на рекламен продукт, призван да осъществи маркетинга на книгата – „По тая рекомендация се види, че зоологът има и книжарски способности, т. е. знае как и с какво да привлече българската публика“.

Обявлението на И. А. Богоров във вестник „Източно време“, с което „обажда на българският свят, че е турнал под печат една твърде полезна книга под заглавие „Селски лекар“, привлича погледа на Ботев, който, оценявайки нуждата от подобно издание и отчитайки неговата несъмнена полезност, в отзива си акцентира върху езика на автора и върху цената на книгата. Към езика на автора е крайно критичен, с подobaваща доза ирония – „Селският лекар ще да бъде потребен и полезен за секиго, но като е написан на чисто

български, т. е. богоровски, <народен език>, не вярваме, че ще може да се разбира от секиго“. Високата цена на книгата Ботев разглежда като допълнителна пречка за изпълнение на предназначението ѝ: „Освен това цената на тая книга е 26 гроша предплатени! Кой селянин е в състояние да плати толкова пари?“. А „Селски лекар“ на Богоров, подчертава авторът, „както се види от самото му заглавие, е назначен за бедния клас на <българският свят>“. Ето защо Ботев препоръчва „книгите за народът“ да се издават „от дружества, а не от спекуланти“.

Благосклонно е посрещнато обявеното от Стойко Николов желание да издаде книгата „За животните, които са полезни за полетата и за горите“ от П. Аникиев, която той е превел от руски: „Тая книжка е твърде полезна за нашите селяне земеделци, защото ще да унищожи у тях онова множество предрасъдъци, които ги карат да изстребят даже и такива животни, които в другите страни хората купуват и развъждат нарочно“.

Лекциите по хигиена на д-р Д. Начев, издадени в самостоятелна книга, озаглавена „Понятие за хигиената“ (1875), са посрещнати радушно и благосклонно. Ботев определя езика на книгата като „доста понятен и увлекателен“, а предвид изложената материя и подчертава, че „с особено удоволствие прочетохме лекциите на младия доктор и учител“ като същевременно изказва съжалението си от факта, „че г. Начев не е дал по-широки размери на своя твърде интересен предмет“, но дори и в „този обем е изказал множество популярни истини, които са така необходими на българина“, който, общава Ботев, „знае да работи, но не знае да живее“ (Знаме, бр. 21, 1875).

В ползрението на Хр. Ботев попада и обявлението за книгата на Еме Мартен, която ще излиза на български в превод на А. Шопов със заглавие „Образованието на човеческия род или по(за) възпитанието на жените“. Съчинението е определено като „действително важно“, но препоръката, с която го предлага авторът, е обект на сериозна критика, защото е „някак си прекалена, неуместна и на места даже глупава“. Ботев съветва преводача да не бъде толкова разточителен към подобни съчинения и идеи, които „от ден на ден линейат пред новият възглед на човечеството и на неговото робство и невежество“, защото нито авторът на съчинението, нито преводачът „могат увери вече светът, че нещастията на народите се заключават в необразованието и в грубостта на жените“. Ето защо лечението трябва да се търси в различна посока, защото други „са причините и друг е лекът, който трябва да употреби човекът, за да излезе от робството а следователно и из невежеството...“ (Знаме, бр. 21, 1875).

Няколко заглавия с нравствено-религиозна тематика също са обект на внимание от страна на Христо Ботев. Към съчиненията с религиозен характер, които намират място в рубриката, както и към техните автори и преводачи, Ботев е изключително критичен, явно воден от дълбокото си вътрешно убеждение, че подобни четива са безполезни.

С един твърде полемичен стил, граничещ на места със сарказъм (Знаме, в бр. 14, 1875), Ботев посреща обявата за предстоящата поява на книжния пазар на „Катехизически беседи“ на Йоан Яхонтов, преведени на български от Серафим св. Сливенски, и превода от руски на Д. Душанов на „Кратко тълкование на божествената литургия“ от Йоан Николски. За превода на Сливенски пише – „Тая книга ще да се състои от 26 до 30 печатни листа и ще да обема 32 <доста нравствени (?) беседи>. Не шегуват се хората!“ и продължава „България скоро ще да се преобърне на манастир, а българският народ на подстригани послушници. Давай, народе пари за глупости, давай бели пари за черни дни! А „неуморимият труженик на педагогическата литература“, преводача Душинов, напътства: „защо ли не преведе и следующото знаменито съчинение – „О глупостех и безумий болгарских мудрословеснейших и мусикословеснейших ослов прослепителей“, като обобщава, че това творение „би било полезно за нашите учители и свещеници“.

Съставеният от г. Мусевич „Евангелски словарь“ е оценен двузначно, защото е ясно, че подобна „черковна книга“, която „ако и да не е превод е съставена по образът на други подобни книги, които се намират на другите езици“. Авторът е категоричен, че „тая книга ще бъде полезна на ония невежи, които не знаят евангелието, но искат да блеснат с текстове от него“.

Особена чувствителност проявява Ботев към езика, на който се пише в българските книги, списания и вестници. Тук авторът не пести критиките си – „езикът на места доволно варварски“; „варварска ритмическа проза“; „народни песни, които са народни само за това, щото са написани с български букви (не думи)“. (Знаме. бр. 8 за календара на Данов), но има и добри примери, които остро перо на поета, не подминава, където езикът е „лек, жив и пикантен“; „лек и удобопонятен“ или „доста понятен и увлекателен“. Няма как да прости и пуризма на Богоров. Тук иронията му стига своята върхова форма – „написан на чисто български, т. е. богоровски“, или отбелязва, че авторът е „направил още по-голям прогрес в обработването на езика си, т. е. изковал е още няколко чисто богоровски думи“.

През краткия тригодишен период (1873–1875 г.), когато Ботев списва своите „Книжовни известия“ в българското културно пространство се появяват общо 287 книги, които Ботев не е могъл да види или да получи информация за тях. Той спира вниманието си само върху 25 заглавия. Прегледът на Ботевата рубрика потвърждава тезата за доминиращата роля на преводните и побългарени книги за сметка на твърде ограничени брой оригинални български съчинения при изграждането на масива от българската книжовна продукция през XIX в.

Днес българската старопечатна книга, оценена от изследователите по достойнство, като „своеобразен библиографски комплекс“, в качеството си на културен паметник е национален патримониум, пазен ревностно в десет-

ки книгохранилища. Христо Ботев е част от формирането на този патримониум, но той е повече от участник, той се опитва да бъде коректив. Ботевата скала за оценяване е проста и ясна, без дълги обяснения и неразбираеми за читателите фрази. Той определя качествата на книгите еднозначно – „добра“, „полезна“, „рекомандуваме“, „важна“, „знаменита“ и по-рядко използва разширените оценки: „полезна и поучителна“, „твърде полезна“, „твърде интересна и поучителна“, „действително важно“, „забележителна книга“, „твърде забележителна книга“.

Приел ролята на критик, той с пълна сила разгръща своя огнен темперамент. Не познава „бледословието“, „сладкото перо“ му е неприсъщо – не търпи възражения, не използва полутонове. Удивителен е енциклопедизмът на Ботевия кръгзор – от евангелия, през аритметики, лекции по хигиена, медицина, полезните животни, мемоари на ханъма, календари та чак до върховете на възрожденската ни литература, той показва завидна подготовка и знания. Всеки негов ред има някакъв особен ритъм, в който се усеща едно постоянно надбягване с времето. Той е винаги ясен, остър и категоричен в оценките си – често яростно безкомпромисен. Дали е бил прав – невинаги. На гениите е позволено! Но дори и днес неговите оценки ни карат да се замисляме и да се връщаме към често позабравените страници на възрожденските творци – ролята на критика е блестящо изпълнена.

HRISTO BOTEV ON LITERATURE, LANGUAGES, TRANSLATIONS AND TRANSLATORS

Abstract. This article presents Hristo Botev's personal opinion on books, language, translation and translators. Bulgarian translators' landscape is reconstructed through the perspective of one of the most eminent figures of the Bulgarian Renaissance. Based on notes and reviews published by Botev in his lifetime, the article analyses the school of Bulgarian translators in the first half of the 1970s.

Anna Angelova, PhD

✉ Library of the Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15 Tsar Osvoboditel Blvd.
1035 Sofia, Bulgaria
Email: anna@libsu.uni-sofia.bg

БЪЛГАР(К)ИТЕ НА СОСЮР. ЕДИН ПОГЛЕД СЛЕД ВРЕМЕ

Аглая Маврова

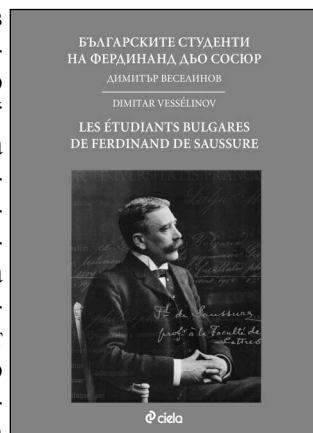
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Димитър Веселинов. (2008). *Българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр*. CIELA. 400с. ISBN 978-954-28-0212-9

След изследванията на проф. Димитър Веселинов „История на обучението по френски език през Възраждането в България“ и „Възрожденският урок по френски език. Лингводидактическа реконструкция“ ми се ще да споделя впечатления от друга негова книга, озаглавена „Българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр“. Всъщност заглавието на тази книга отключва спомена за любопитната във „Възрожденският урок...“ идея за сходствата и преплитанията на възгледите за езика на нашите възрожденци и „бащата на езикознанието“. При това тезите, изказани от възрожденците ни, заемат впечатляваща за научното ни достойнство преднина от половин век. Така „подхвърлената“ провокативна идея от втората книга на проекта изплита основната интрига в „Българските студенти...“, върху която гради и надгражда разсъжденията си Димитър Веселинов.

Книгата на Веселинов акумулира в себе си и обследва на пръв поглед непосилен за един учен и затова поразяващ по обем, жанр и ценност архивен текстов корпус. С което убедително се вписва в „полето на лингвокултуралната и лингводидактическата археология на познанието“ (с. 7). А това вече е солидно предизвикателство пред българската френскоезична лингвистична наука, пред българската и световната научна общност изобщо.

Подхващайки нелекия път от новоосвободената Родина през „Меката на езикознанието“ и (отново) в Родината, „Българските студенти ...“ смело нагазва в една *terra incognita*, която е „раздирана“ от, както се „дочуват“ някъде откъм дълбините на текста, разгорещени академични и национални страсти, проектирани иначе в артикулациите за почти непреодолимите затруднения,

свързани най-вече с изнамирането на архивните документи и преграждащи пътя за изграждането на по-изчерпателна научна картина.

Как след четиринадесет години, изпълнени с интриги и напрежения, една регионална протестантска академия добива най-после статуса си на космополитен (Женевски) университет със своя, без аналог в другите европейски университети, образователна структура и система? Толкова ли безболезнено е преминало назначаването на Фердинанд дьо Сосюр за преподавател в Женевския университет? Как са започнали и продължили духовните срещи между швейцарската *Alma Mater* и българската *Alma Mater*? Това са въпроси, пълните отговори на които само започват монографията на Веселинов, за да увлекат по един неподкупващ начин читателя до самия (й) край. Защото още от самото начало критичният поглед на Димитър Веселинов подкопава и най-устойчивите *митове/митологизации* за, удържали на, както казва Веселинов, „патината на времето“. И това в архитектониката на текста се случва по съвсем естествен начин, а не от любов към схоластиката или пикантерията – „запазена марка“ за любителите на сензацията и на биографите. В този смисъл една от многото впечатляващи интерпретации, които предлага трудът на Веселинов, е тази за „истината“ за „Курса по обща лингвистика“, съставен по модела „Байи – Сеше“ и натрапен на световната академична общност като единствено ортодоксалния, „правоверния“ вариант. Димитър Веселинов не спестява упреците си към „късогледството“ на женевската академична колегия за пропускане на автентичния Сосюров проект. И като блестящо обосновава тезата си, българският учен признава за първоначало достигнатата до днес, но упорито премълчавана част от „Програмата на курса по обща лингвистика“, реконструирана въз основа на „Ръкописните извори“ на Роберт Годел и Сосюровите „Ескизи по обща лингвистика“, издадени от Рудолф Енглер и Симон Буке.

Безспорно обаче най-интригуващи в „Българските студенти...“ са два текстови масива, подети в концептуалния фундамент на труда. Като проявява някакъв вид лиризм, първият от тях извайва профила на българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр. Съграждайки разказа за българ(к)ите на Сосюр, книгата центрира оптиката си спрямо сакраменталното сегашно-тогава на сънародниците ни; а следователно спрямо изконните ни образователни традиции и националните ни ценности, проявени най-вече в амбициозния избор на българите за алтернативно, аристократично, престижно образован(и)е, придобиването на каквото е възможно в най-първия, но и „най-трудния“ европейски университет. В тази перспектива се полагат и сюжетно „разпръснатите“ акценти за признаването на женевците (преподаватели и студенти) относно достойното справяне на българските им колеги. Което би могло да се чете като признание на едновременно различни-и-равноценни в стремежа им към овладяване на безпределното Знание. Достатъчен е, четем в монографията на Веселинов, примерът с Деша Пиперова, която остава единствена Сосюрова студентка... Тя заедно с Люба Сечанова са може би типичен пример на младата еманципирана българка, която с

цялото си поведение говори: „Аз съм била в Швейцария“ (с. 311). Скрепявайки в общ сюжет сродни души, книгата успява да ни увлече в личните истории на десетте български студенти, учили в Женева, за да си набавят липсващите в образователното пространство на новоосвободената си родина духовни потребности. Но не за да поставят Началото на „изгубилия“ себе си не-Завръщенец. А за да се Завърнат наново от срещата си с другостта, но „винаги вече като „други“ в смисъл като „способни да се прехвърлят в друг смислов и ценностен център на перспектива, без да изгубват самоличността си“ (А. Дамянова).

Вторият масив е посветен на съпоставката между лингвистичните проекти на маститите учени Александър Теодоров-Балан и Фердинанд дьо Сосюр. На пръв поглед сякаш претенциозен, трудът в тази си част израства от твърдото принципно убеждение, че стремежът ни да „бъдем европейци“ не означава надскачане над националната идентичност; че няма за какво и няма защо да „отглеждаме“ и живеем с предразсъдъка за липсата на продуктивни находки в българското научно пространство. И в този смисъл двете – българската и швейцарската – инвенции са съизмерими в общоевропейски план. Тези констатации, пише Веселинов, не омаловажават приносите на Фердинанд дьо Сосюр към общото езикознание, а дават теоретична основа за една преоценка на Сосюровата рецепция в българската наука (с. 8). Подканяйки към заслужено внимание към самобитната Баланова находка, жестът на редополагането ѝ до тази на Сосюр отключва перспективата за (пре)подреждането на ценностните доминации в българската наука.

Не на последно място, академично промислената концептивна обособеност на проблематизациите, излъчени в труда, от билингвална – българска и френска – рецептивна рамка го прави труд, посветен на „преводимостта“ на българската академична мисъл. И многогласието (предвид предполагаемите френскоезични „реципиенти“) в книгата на проф. Димитър Веселинов визира идеята за равностойния межкултурен диалог в контекста на съвременните европейски научни измерения.

Дали пък „История на обучението по френски език през Възраждането в България“, „Възрожденският урок по френски език. Лингводидактическа реконструкция“ и „Българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр“ не пренаписват Историческия проект в чуждоезиковото обучение у нас?

THE BULGARIANS OF SAUSSURE. HISTORICAL OVERVIEW

Assist. Prof. Aglaya Mavrova, PhD

✉ Department of Slavic Studies
Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15 Tsar Osvooboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: agi_sara@abv.bg